

*Lage
Landen
Studies*

13

Grensverleggende beelden

Literaire transfer uit de Lage Landen
naar Zuid-Europa

ACADEMIA
PRESS

Paola Gentile
Dolores Ross
[RED.]

Grensverleggende beelden

Literaire transfer uit de Lage Landen naar Zuid-Europa

Lage Landen Studies

Lage Landen Studies is de reeks van de Internationale Vereniging voor Neerlandistiek. In deze serie verschijnen monografieën en thematische bundels die het resultaat zijn van zowel individuele studies als van samenwerkingen tussen wetenschappers werkzaam op het gebied van de neerlandistiek. De reeks bevordert internationaal onderzoek naar de taal, literatuur en cultuur van de Lage Landen.

Laatst verschenen:

- LLS 8 *Minoes, Minnie, Minu en andere katse streken. De internationale receptie van Annie M.G. Schmidts Minoes*
Jan Van Coillie & Irena Barbara Kalla (red.)
ISBN 978 94 014 4493 4
- LLS 9 *Denken over poëzie en vertalen. De dichter Cees Nooteboom in vertaling*
Désirée Schyns & Philippe Noble (red.)
ISBN 978 94 014 5245 8
- LLS 10 *Tussen twee stoelen, tussen twee vuren. Nederlandse literatuur op weg naar de buitenlandse lezer*
Lut Missinne & Jaap Grave (red.)
ISBN 978 94 014 5211 3
- LLS 11 *Dichters op reis. Moderne Nederlandstalige poëzie over het buitenland*
Irena Barbara Kalla & Dirk de Geest (red.)
ISBN 978 94 014 5292 2
- LLS 12 *Over taalbewustzijn en taalvariatie. Taalideologie bij docenten Nederlands aan Europese universiteiten*
Truus De Wilde
ISBN 978 94 014 6244 0

Centrale redactie

Zuzanna Czerwonka-Wajda, Uniwersytet Wrocławski, Polen
Jaap Grave, Westfälische Wilhelms-Universität Münster, Duitsland
Annika Johansson, Universiteit Stockholm, Zweden
Irena Barbara Kalla (voorzitter), Uniwersytet Wrocławski, Polen
Bram Lambrecht, KU Leuven, België
Franco Paris, Università degli Studi di Napoli "l'Orientale", Italië

Internationale Vereniging voor Neerlandistiek

Universiteit Utrecht
Trans 10 / kamer 2.37
3512 JK Utrecht
Nederland
bureau@ivn.nu

Grensverleggende beelden

Literaire transfer uit de Lage Landen
naar Zuid-Europa

Paola Gentile & Dolores Ross (red.)

Lage Landen Studies 13

ACADEMIA
PRESS

GPRC

Guaranteed
Peer Reviewed
Content

www.gprc.be

Academia Press
Coupure Rechts 88
9000 Gent
België

info@academiapress.be
www.academiapress.be

Uitgeverij Academia Press maakt deel uit van Lannoo Uitgeverij, de boeken- en multimediativisie van Uitgeverij Lannoo nv.

ISBN 978 94 014 5817 7
D/2020/45/622
NUR 620

Paola Gentile & Dolores Ross (red.)
Grensverleggende beelden: literaire transfer uit de Lage Landen naar Zuid-Europa
Gent, Academia Press, 2020, ii + 236 p.

Vormgeving cover: Kris Demey
Vormgeving binnenwerk: Punctilio

© De afzonderlijke auteurs & Uitgeverij Lannoo nv, Tielt

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Grensverleggende beelden: literaire transfer uit de Lage Landen naar Zuid-Europa	1
<i>Inleiding</i>	
DOLORES ROSS & PAOLA GENTILE	

GRENZEN, BEELDEN EN IDENTITEIT

De complexe transfer van beelden en grenzen	23
LUC VAN DOORSLAER	

De beelden van de Lage Landen in Italiaanse literaire vertalingen ...	41
<i>Het verband tussen de selectie, receptie en beeldvorming van Nederlandstalige literatuur in Italiaanse vertalingen (2000-2018)</i>	
PAOLA GENTILE	

Beeldvorming en culturele identiteit bij Ilja Leonard Pfeijffer en Gerrit Komrij	65
<i>Een imagologische studie</i>	
LUDO BEHEYDT	

BEELDEN VAN DE LAGE LANDEN IN ITALIAANSE VERTALING

'De kievieten en Wilhelmina'	87
<i>Het Nederland van Giuseppe Ungaretti na Guicciardini en De Amicis</i>	
FRANCO PARIS	

Het verdriet als legkaart	101
<i>Vlaamse stereotypen in de Italiaanse vertaling</i>	
FRANCESCA TERRENATO	

De eerste Italiaanse vertaling van Hendrik Conscience.	123
<i>Een imagologische verkenning</i>	
ROBERTO DAGNINO	
 RECEPTIE, BEELDVORMING EN CULTUREEL KAPITAAL	
Het culturele netwerk van Cees Nooteboom in Italië.	151
DOLORES ROSS	
Beeldvorming in vertaling.	187
<i>Actoren, teksten en parateksten</i>	
GOEDELE DE STERCK	
Nederlandstalige literatuur in Italië.	223
<i>Inzichten uit het veld</i>	
STEFANO MUSILLI	
Over de auteurs.	234

DE BEELDEN VAN DE LAGE LANDEN IN ITALIAANSE LITERAIRE VERTALINGEN

Het verband tussen de selectie, receptie en beeldvorming van Nederlandstalige literatuur in Italiaanse vertalingen (2000-2018)

Paola Gentile

Universiteit van Trieste, Italië

ABSTRACT

This chapter aims to investigate the image of the Low Countries spread in Italy through the translation of Dutch-language novels in the period 2000-2018. By combining the study of literary images within the framework of Imagology (Beller and Leerssen, 2007) and Translation Studies (Heilbron, 1999; van Doorslaer, Flynn and Leerssen, 2016), this study ranges from the sociological macro-level of the genesis of translations (selection and reception) to the micro-level of textual analysis, in order to understand if and to what extent the selection, promotion and translation of literary works from Dutch into Italian contribute to creating or strengthening certain images associated with the Low Countries. In addition, this contribution aims to take a step onwards in the field of Imagology by illustrating a method for the analysis of the textual images present in translated literature. To that end, 522 images contained in 25 Dutch-language novels will be analysed.

Inleiding

Een diachronisch overzicht van de literatuur over de contacten tussen Italië en de Lage Landen heeft aangetoond dat er verschillende verslagen over Italië zijn geschreven door Nederlandse en Vlaamse auteurs (Zucchini & van Leeuwen, 1991; Aristodemo & van de Klashorst, 2003; Bel et al., 2005), maar omgekeerd is

dat minder het geval. Alleen Ludovico Guicciardini in de zestiende eeuw, Edmondo De Amicis in de negentiende eeuw en Giuseppe Ungaretti in de twintigste eeuw lijken een uitzondering te zijn (zie Paris in deze bundel). In de laatste tien-tallen jaren zijn er wel diverse Italiaanse neerlandici die een breed scala aan perspectieven hebben geboden voor de bestudering van de Nederlandstalige literatuur (Koch et al., 2012), maar er is tot nu toe nauwelijks onderzoek gedaan naar het beeld van de Lage Landen dat verspreid wordt door vertaalde literatuur. Toch hebben de gegevens uit de online database van het Nederlands Letterenfonds aange-toond dat Italië in de laatste twee decennia een groeimarkt is geworden voor vertalingen uit het Nederlands. In de periode 2000-2018 is het Italiaans de vierde taal waarin Nederlandse romans werden vertaald (215), enkel voorafgegaan door Duits (1015), Engels (482) en Frans (380).¹

Ondanks het feit dat imagologie is ondergebracht bij een nichegebied in de geesteswetenschappen, is er sprake van een hernieuwde interesse dankzij recente inzichten uit de sociale wetenschappen (Terracciano et al., 2005), mediastudies (Van Doorslaer, 2010) en de vertaalwetenschap (Brems et al., 2017). Zoals aangegeven in de inleiding, kan de maatschappelijke relevantie van imagologie worden aangetoond door recente internationale ontwikkelingen. In een tijd waarin de bescherming van de nationale identiteit weer opduikt in het hele politieke spectrum is het analyseren van de manier waarop nationale beelden worden gecreëerd en verspreid van actuele relevantie. In feite kunnen beelden van de ‘ander’ ook alle fasen beïnvloeden die leiden tot de overdracht van culturele producten en dus ook van vertalingen.

Het doel van dit onderzoek is tweeledig. Ten eerste zal het vakgebied van imagologie versterkt worden doordat er theoretische en methodologische inzichten uit de sociologie van vertaling bij worden betrokken. Ten tweede wordt in dit onderzoek gebruik gemaakt van een empirische analyse van de literaire beelden in een corpus van 50 Nederlandstalige romans vertaald in het Italiaans van 2000 tot 2020. Vanwege ruimtegebrek beperkt dit artikel zich echter alleen tot de resultaten van de 25 romans (18 Nederlandse, 7 Vlaamse) die in het corpus zijn opgenomen.

Theoretisch kader

Ondanks de centrale rol die vertaling speelt bij de vormgeving van culturele beelden over de nationale en culturele grenzen heen, hebben relatief weinig onderzoekers geprobeerd aan te tonen hoe vertaling bijdraagt aan de constructie van nationale beelden. Uit een literatuuroverzicht is gebleken dat vertaalwetenschap en imagologie vergeleken kunnen worden met twee parallelle lijnen die elkaar dus vrij-

wel nooit hebben ontmoet, althans tot voor kort. Verschillende studies op het gebied van vertaalwetenschap hebben parateksten geanalyseerd vanuit een diachronisch perspectief (Belle & Hosington, 2018) en vanuit een ideologisch standpunt – zoals in het geval van landen waar censuur bestaat (Missinne & Michajlova, 2019; Grave, 2019) – maar zelden is er rekening gehouden met hoe parateksten de beelden van een land in de doelcultuur beïnvloeden en hoe ze gekoppeld kunnen worden aan culturele beeldvorming in vertaling.

Toch heeft onderzoek over imagologische analyses van parateksten al heel wat aangetoond. Bijvoorbeeld dat ‘American cover designs of Taiwanese literature aim to trigger the readers’ initial interest towards the translation through the stereotypical representation of foreignness or even Orientalism’ (Kung, 2013, p. 62) en dat ‘Dutch titles can be framed as “typically Dutch” in their employment of a typical realistic, descriptive, detailed, sober and pragmatic style of writing, their relation to typically Dutch cultural values derived from Calvinism and tolerance’ (Van Es & Heilbron, 2015, p. 311). Men kan dus veronderstellen dat parateksten een grote invloed hebben op de beeldvorming van een land en dat een uitgebreide studie van de receptie van vertalingen absoluut niet voorbij mag gaan aan imagologische aspecten.

Evenzo heeft imagologie zich altijd gericht op beelden en etnotypen in literaire teksten (Beller & Leerssen, 2007). Imagologie wordt echter voortdurend beschouwd als een tak van de vergelijkende literatuurwetenschap en is daarom altijd binnen de grenzen van louter tekstanalyse gebleven, wat niet veel ruimte liet voor verbindingen met andere disciplines. Het imagologische veld heeft bijgevolg vaak te maken gehad met tegenslagen op de weg naar disciplinaire consolidatie. Zoals al aangegeven in de inleiding, volstaat het te zeggen dat zelfs in de baanbrekende bundel *Imagology. The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters: A Critical Survey*, geredigeerd door Beller en Leerssen (2007), er geen paragraaf is gewijd aan vertaling als een mogelijk medium voor verspreiding van culturele beelden. Toch beweerden Bassnett en Lefevere al in de jaren negentig dat vertaling ‘a shaping force in the construction of the “image” of a writer and/or a work of literature’ is (1990, p. 10).

Het ligt dus voor het hand dat een vertaalwetenschap die geen rekening houdt met een imagologisch perspectief in de studie van de circulatie en receptie van literatuur en een imagologie die geen rekening houdt met alle keuzes, heruitbreidingen en manipulaties die vóór en tijdens de vertaling zijn gemaakt een disciplinaire kloof hebben doen ontstaan die nog maar kort geleden overbrugd begon te worden.

We mogen voorts niet vergeten dat literair vertalen niet alleen een cultureel product is, maar ook een middel van zogenaamde culturele diplomatie. Een onderzoek

van Rita Wilson naar het beeld van Australische literatuur in Italië heeft erop gewezen dat de export van Australische romans zowel een vorm van culturele diplomatie is als een belangrijk instrument voor de overdracht van de ‘nationale’ culturele identiteit van Australië (2013, pp. 178-179). Nederlandstalige literatuur leent zich ertoe in dit licht te worden bestudeerd: niet alleen omdat de vertaling van boeken van Nederlandse auteurs tot de drie prioriteiten behoort van het internationale cultuurbeleid van de Nederlandse regering, dat tot doel heeft ‘to boost Dutch economic interests and the Netherlands’ *image* abroad (mijn cursief)’ (Rijksoverheid, 2019), maar ook omdat Italië het zevende land is waarin Nederland wil blijven investeren qua cultuurbeleid, ruim boven het Verenigd Koninkrijk (13) en de Verenigde Staten (14). Ook in de beleidsnota 2014-2019 van Vlaanderen kwam dat ter sprake, waar de volgende prioriteiten werden geïdentificeerd voor Literatuur Vlaanderen: ‘prioritaire aandacht en steun voor literaire creatie en vertalingen, blijvende zorg voor de literaire organisaties, de ontwikkeling van een beleid rond non-fictie en een duurzame inzet op verdere internationalisering van onze literatuur’ (Vlaanderen.be, 2014, p. 22).

De Lage Landen hebben concrete instrumenten ontwikkeld om een uitgebreid cultuurbeleid te implementeren: het Nederlands Letterenfonds en Literatuur Vlaanderen, twee door de staat gesponsorde organisaties die vertalingen vanuit het Nederlands naar andere talen bevorderen en financieren. Sinds hun oprichting in het begin van de jaren negentig is het aantal vertalingen vanuit het Nederlands gestegen tot meer dan 15.000 (inclusief reprints), vergeleken met ongeveer 4.700 tussen 1900 en 1989.² Deze exponentiële toename van het aantal vertalingen is niet alleen te danken aan de verhouding tussen vraag en aanbod:

Market forces are not simply given, nor are they exclusively dependent on economic parameters (production costs, purchasing power). Supply and demand are socially constructed and are shaped by cultural factors as well as by the policies of public and private agencies. (Heilbron & Sapiro, 2018, p. 188)

Men kan dus veronderstellen dat de projectie van het beeld van een land in het buitenland geen willekeurig feit is, maar steeds meer het resultaat lijkt te zijn van bewuste, politieke keuzes (von Flotow, 2018). Vooral in perifere culturen hangt de zichtbaarheid van nationale literaturen van specifieke beleidslijnen af: ‘For a country like the Netherlands, translation policy aims at maintaining the quality of indigenous literary life and promoting national culture abroad’ (Heilbron & Sapiro, 2018, p. 185). Hoewel verschillende publicaties duidelijk maken hoe vertaling in de culturele diplomatie wordt ingezet, hebben nog maar weinig studies

geprobeerd een verband te leggen tussen de actoren van de transnationale circulatie van literatuur en het beeld dat in de doelcultuur wordt overgedragen.

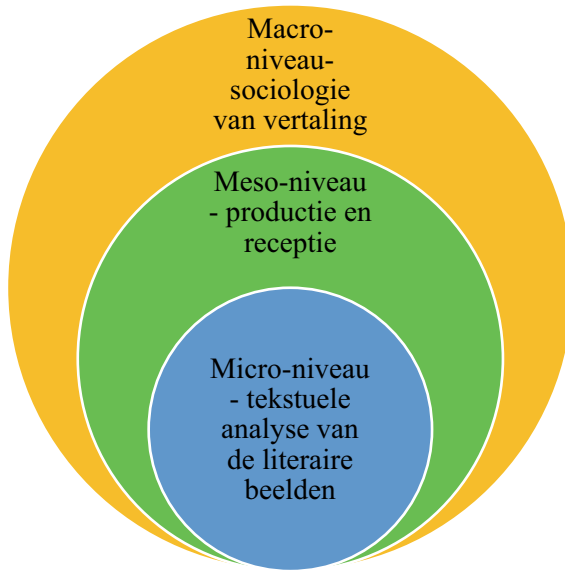
Gezien deze gegevens is het hoofddoel van de onderhavige bijdrage om mee te helpen deze lacune op te vullen door aan te tonen dat vertaling en imagologie elkaar tot voordeel kunnen strekken. Deze bijdrage gaat er dus van uit dat de beelden van de Lage Landen in Italië slechts een schakel zijn in een keten van beslissingen van verschillende mensen – elk met zijn eigen smaak, opvattingen en percepties – in alle fasen voorafgaand aan de publicatie van een boek. Die beelden kunnen dus niet worden bestudeerd zonder de context te analyseren waarin de literaire teksten worden geselecteerd door de actoren van de transnationale circulatie van literatuur (Sapiro, 2016). De onderzoeksvragen van dit artikel zijn: waarom worden bepaalde romans geselecteerd voor vertaling? Welk beeld van de Lage Landen wordt verspreid door de actoren die betrokken zijn bij de selectie en productie van de vertaalde romans? Wat zijn de meest voorkomende beelden van de Lage Landen in die vertaalde romans? Door de studie van literaire beelden met vertaalsociologische beschouwingen (Sapiro, *ibid.*) te combineren, zal in dit artikel aangetoond worden dat Leerssens theorieën niet alleen kunnen worden gebruikt als hulpmiddel voor een analyse van tekstuele beelden, maar ook toegepast kunnen worden op de analyse van alle processen die zich ‘achter de schermen’ van een vertaalde roman afspelen.

Methodie

Zoals eerder vermeld, worden in deze bijdrage de beelden geanalyseerd van de Lage Landen in naar het Italiaans vertaalde fictie van 2000 tot 2018 vanuit een multidimensionaal en *multi-agent* perspectief. Het doel is na te gaan of er overeenkomsten zijn tussen drie soorten beelden, die als volgt kunnen worden benoemd:

- ♦ de geselecteerde beelden, die naar voren komen tijdens de interacties tussen de verschillende actoren betrokken bij de selectie van de te vertalen romans;
- ♦ de paratekstuele beelden;
- ♦ de tekstuele beelden, die in de vertaalde teksten naar voren komen.

De methodologie combineert drie niveaus: het macroniveau van, onder andere, de selectie van Nederlandstalige romans vertaald in het Italiaans, het mesoniveau van de receptie ervan en het microniveau van de literaire beelden die in de teksten te vinden zijn. De methode kan worden weergegeven als volgt:

Figuur 1. Visuele weergave van de geïntegreerde methode die imagologie met vertaalwetenschap combineert.

Om de geselecteerde beelden te kunnen analyseren, werden interviews³ afgenomen met negen Italiaanse literaire vertalers, drie Italiaanse redacteuren van uitgeverijen en vier medewerkers van de Nederlandse en Vlaamse letterenfonds. Twaalf vertalers uit de vertaaldatabank van het Nederlands Letterenfonds werden benaderd voor de interviews, maar slechts negen van hen waren beschikbaar. De interviews, met een totale duur van 14 uur, bestonden uit 35 vragen en waren onderverdeeld in vier categorieën: 1) persoonlijke informatie; 2) de rol van de vertaler bij de selectie van de Nederlandstalige werken die naar het Italiaans worden vertaald; 3) de receptie van Nederlandstalige literatuur in Italië; 4) de beelden van de Nederlandstalige literatuur (en van de Lage Landen in het algemeen) die vertalers verspreiden of waarvan ze denken dat die circuleren in Italië. Alle interviews werden geanonimiseerd om de privacy van de geïnterviewden te garanderen.

Voor de analyse van de paratekstuele beelden zal – door ruimtegebrek – alleen gefocust worden op de omslagen en de promotionele beschrijvingen (*pitches*) van uitgeverij Iperborea. Deze in 1987 opgerichte uitgeverij is erin geslaagd om met een zekere continuïteit Nederlandstalige fictie en non-fictie te publiceren.

De analyse van de tekstuele beelden zal zich toespitsen op de passages van 25 van de 50 romans die van 2000 tot en met 2020 in Italië zijn gepubliceerd. Het belangrijkste selectiecriteria was dat het verhaal zich in Nederland en/of Vlaanderen moest situeren om de romans beter te kunnen karakteriseren. Deze studie richt

zich uitsluitend op het genre van de fictie, beschouwd als ‘literature created from the imagination, not presented as fact, though it may be based on a true story or situation’ (Encyclopaedia Britannica, z.d.). Voor de selectie van de romans heb ik rekening gehouden met de vertalingendatabase van het Nederlands Letterenfonds, die de literaire werken in 14 categorieën verdeelt (bloemlezing, cartoon, kinderliteratuur, strips, misdaad, sprookjes, fictie, graphic novel, non-fictie, prentenboek, toneelstuk, poëzie, scenario, reisliteratuur). Het spreekt voor zich dat een onderscheid tussen literaire genres niet zo gemakkelijk te maken is, zeker niet als we kijken naar de overlappingen tussen literaire genres in de eenentwintigste eeuw. Zoals Nünning beweert, analyseren nieuwe studies ‘how literary genres emerge, transform and adapt due to altered social, cultural and historical constellations’ (2019, p. 30). In die zin kunnen we niet spreken van scherpe scheidingen tussen literaire genres, maar van steeds meer hybride vormen.

De reden voor deze kwalitatieve en kwantitatieve analyse van tekstuele beelden is dat er in imagologische studies tot nu toe altijd verwezen werd naar terugkerende karakterisering – of literaire tropen – in de literatuur, zonder echt na te gaan hoe vaak deze zijn herhaald, welke van deze beelden vaker voorkwamen dan andere en waarover ze gingen. Een bekend beeld van Nederlanders is gierigheid (‘untrustworthy, avaricious dealers’, Krol, 2007, p. 143), maar in de resultaten van het corpus komt dit beeld in slechts 10 van de 522 referenties naar voren. Ofwel is dit beeld van de Nederlanders in de loop der tijd vervaagd, ofwel is het de afgelopen twintig jaar niet aanwezig geweest in de literaire weergave van Nederland in Italië. Daarom is de kwantitatieve classificatie van beelden – waarbij in de toekomst vertalingen vanuit het Nederlands naar meerdere talen zouden kunnen worden vergeleken – des te relevanter. Op die manier kan door bestudering van literaire vertaling worden vastgesteld welke beelden naar welke culturen worden overgedragen.

Resultaten

Om het zo overzichtelijk mogelijk te houden, zijn de resultaten van de analyse onderverdeeld in drie subparagrafen: selectie, receptie en beeldvorming.

Selectie

Uit de interviews met Italiaanse literaire vertalers en de letterenfondsden bleek dat vertalers een centrale rol spelen in de contacten tussen uitgevers en letterenfondsden. Ze bevelen boeken aan voor vertaling bij Italiaanse uitgevers, promoten de romans en schrijven soms zelfs recensies. De laatste jaren zijn er ook sterke vertrou-

wensbanden ontstaan tussen de letterenfonds en enkele Italiaanse uitgeverijen. Zoals een medewerker van het Nederlands Letterenfonds stelt: ‘we kennen deze Italiaanse uitgevers en vertalers en maken al een selectie van romans die voor hen interessant kunnen zijn’. De letterenfonds beweren niet dat zij bepaalde romans aanbevelen om opzettelijk een bepaalde beeldvorming van de Lage Landen te bevorderen, maar ze zeggen wel duidelijk dat ze een zo compleet mogelijk aanbod willen doen:

Het is wel zo dat je probeert in zo’n brochure of in de boeken die je meeneemt naar de boekenbeurs van Frankfurt of Londen een beetje voor elk wat wils te hebben, omdat de ene uitgever alleen maar klassiekers uitgeeft, de andere uitgever wil hele goeie verhalen, de andere wil juist meer experimenteel in stijl. Om daar een beetje aan te voldoen, wil je natuurlijk een gevarieerd beeld laten zien.

Aan de andere kant hebben Italiaanse uitgeverijen hun eigen beeld van Nederlandstalige literatuur. Zoals een medewerker van Iperborea zegt:

Nederlandstalige non-fictie verkoopt beter dan fictie, om twee belangrijke redenen. De eerste is dat er in het genre non-fictie een lange traditie bestaat, veel meer dan in andere landen: denk maar aan schrijvers zoals Buruma, Brokken, Westerman, Nooteboom, enz. Dat zijn internationaal bekende meesters van dit genre. De tweede reden is dat de Nederlandse literaire non-fictie een kosmopolitisch beeld geeft van de Nederlanders, een volk van reizigers, altijd open voor de wereld. Dit is de interessantste kant van de Nederlandstalige literatuur. Ik heb de indruk dat verhalen die over de protestantse achtergrond van de schrijvers gaan, minder interessant zijn voor Italiaanse lezers. Daarom proberen we te kiezen voor romans die een meer universeel en kosmopolitisch beeld van de Nederlanders verspreiden.

De meest vertaalde Nederlandse auteurs in de catalogus zijn Kader Abdolah (11), Brokken (6), Haasse (8), Nooteboom (14), Westerman (6) en Wieringa (5) alsook de Vlaamse schrijver Terrin (1). Die auteurs houden zich bezig met de relatie tussen Oost en West, Nederlands kolonialisme, reizen en internationale politieke kwesties, en zijn geselecteerd omdat ze het kosmopolitisme van de Lage Landen vertegenwoordigen, een kenmerk dat Iperborea in Italië wil verspreiden. Interessant is dat Iperborea het vooral heeft over Nederlandstalige non-fictie, wat het best verkochte genre in Italië lijkt te zijn. Van de 7 boeken in voorbereiding voor 2020 in de catalogus van Iperborea vinden we er 3 non-fictie (Iperborea, 2019a).

Vertalers baseren zich op thema's die naar hun mening succesvol zouden kunnen zijn op de Italiaanse boekenmarkt en ook op hun eigen beeld van de Lage Landen. Zoals een van de vertalers stelt:

Literaire kwaliteit is het belangrijkste criterium, maar ik stel ook boeken voor die meer in overeenstemming zijn met de Italiaanse markt. De roman moet een onderwerp behandelen dat interessant kan zijn voor Italianen. Sommige beelden en bepaalde Nederlandse of Vlaamse thema's zouden het goed kunnen doen, bijvoorbeeld een boek dat het heeft over kunst, de Gouden Eeuw, iets wat samenvalt met het beeld dat Italianen hebben van de Lage Landen. (vertaler 7)

In de meeste gevallen zijn de vertalers degenen die de te vertalen romans selecteren ('De laatste jaren benader ik zelf de Italiaanse uitgever en stel ik een boek voor dat ik mooi vond of dat interessant leek'(vertaler 3)). Ze geven vaak ook hun mening over de romans:

Ik heb een lange tijd met uitgever X gewerkt en een keer vroeg de redacteur me om een boek van Jan Siebelink – een prachtig boek – te vertalen, maar het onderwerp was ontoegankelijk. Italianen hebben daar geen idee van. Ik zei tegen die redacteur: laat dat maar zitten. Stel je voor, een Italiaan die een boek over dat onderwerp leest! Zo'n boek werkt niet op de Italiaanse markt. Het is zeker een roman met onbetwiste literaire kwaliteiten. (vertaler 7)

Uit de interviews blijkt dat het selectieproces plaatsvindt op basis van diverse factoren, met name economische. Maar ook de beeldvorming kan een factor van betekenis zijn, vooral het beeld dat bepaalde actoren van deze literatuur hebben. De letterfondsen beweren een zo universeel mogelijke beeldvorming van de Lage Landen te willen bevorderen, uitgeverijen beweren dat ze een kosmopolitisch beeld van de Nederlanden willen overbrengen. Vertalers daarentegen maken een selectie ook op basis van hun persoonlijke voorkeuren ('We hebben het hier niet over een exacte wetenschap, persoonlijke smaak speelt een belangrijke rol bij de keuze van de romans' (vertaler 8)). Hieruit kan men afleiden dat de selectie van de te vertalen boeken, nog meer dan receptie, een beslissende fase is voor de opbouw van beelden in de doelcultuur.

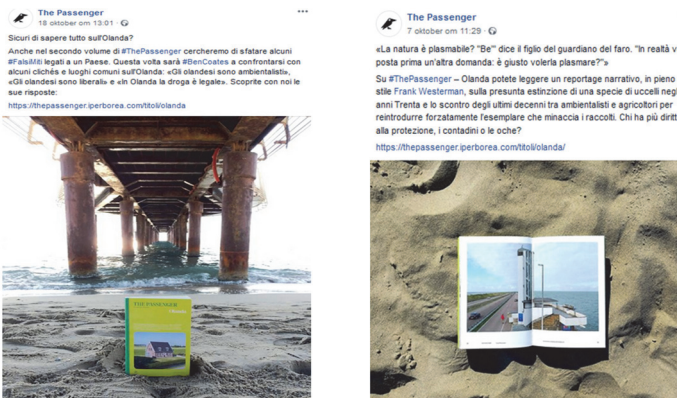
Parateksten

In deze paragraaf worden twee paratekstuele elementen geanalyseerd – boekomslagen en promotionele *pitches* – die bijdragen aan de receptie van de romans. Omslagen worden hier beschouwd als een deel van het productieproces, aangezien ze ontworpen worden voordat het boek gepubliceerd wordt. Van de 56 omslagen van Nederlandstalige romans gepubliceerd door Iperborea worden er 16 gekenmerkt door de aanwezigheid van het visuele element van water:

Figuur 2. Iperborea-omslagen gefocaliseerd op het thema van het water.

Op de pagina van Iperborea gewijd aan Nederlandse auteurs wordt Nederland gedefinieerd als ‘een klein land weggerukt van de golven van de Noordzee’ (Iperborea 2019b). Water doet ongetwijfeld aan Nederland denken en de aanwezigheid ervan op de omslag helpt de lezer om de auteurs beter te verbinden met hun vaderland. Het verband tussen de Lage Landen en water wordt nog duidelijker gemaakt door de promotietweets van de literair-toeristische gids *The Passenger – Olanda*, ook uitgegeven door Iperborea:

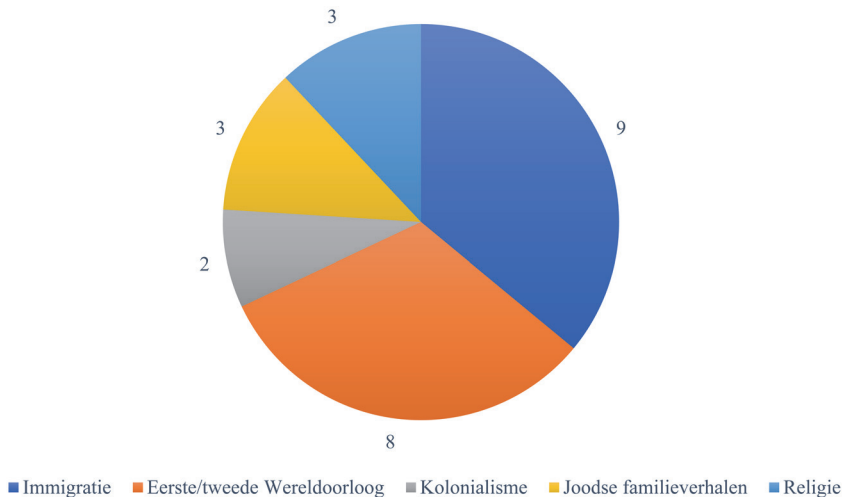

Figuur 3. Promotionele tweets van de reisgids *The Passenger – Olanda*.

Zoals uit het beeld blijkt, zijn *mondo* (wereld), *storia* (geschiedenis), *vita* (leven) en *viaggio* (reis) de meest voorkomende woorden in de promotionele beschrijvingen van Nederlandstalige romans vertaald door Iperborea. Interessant is dat het thema van de reis in het promotiemateriaal van de uitgeverij terugkeert. Het is ook geen toeval dat de namen van Nootboom en Kader Abdolah verschijnen: dat zijn de twee auteurs die het meest door Iperborea zijn vertaald (14 romans van Nootboom, 11 van Abdolah) en waarschijnlijk ook de twee meest succesvolle Nederlandstalige schrijvers in Italië. Dit komt overeen met wat sommige vertalers in de interviews hebben gezegd ('Het verbaast me niet dat Abdolah etc...' de meest succesvolle auteurs in Italië zijn', vertaler 8). Volgens hen zijn het de meeslepende verhalen – Abdolahs plots uit de duizend-en-een-nacht, Benali's vergelijkingen tussen Oost en West, Nootbooms en Brokkens reizen, het magisch-realisme van Wieringa – die het Italiaanse publiek het meest aantrekken.

Tekstuele beelden

Een blik op de plots van de romans in het corpus laat zien welke thema's het meest terugkeren in de in Italië gepubliceerde fictie die zich afspeelt in de Lage Landen (2000-2018):

Grafiek 1. Meest terugkerende thema's in het corpus.

Het meest terugkerende thema is immigratie: Kader Abdolah, Rodaan Al Galidi en Abdelkader Benali zijn de auteurs die vaker dan anderen over de ontmoeting tussen culturen spreken en die de kenmerken van de Nederlanders met een nieuwsgierige

blik beschrijven ('In het asielzoekerscentrum praatten de mannen geregeld over hun toekomst in Nederland. Hij had gezegd dat hij graag een autogarage wilde beginnen. "Hier moet je voor alles een diploma hebben"', Abdolah, 2014, p. 50). Het tweede meest voorkomende thema is dat van de twee wereldoorlogen (met name de Eerste Wereldoorlog bij de Vlaamse auteurs, de Tweede Wereldoorlog bij de Nederlandse auteurs). Dit thema is sterk aanwezig in de romans van Bordewijk, Mulisch, Hertmans, Olyslaegers, Claus en de Loo. Naast het feit dat het de historische periode is waarin acht romans van het corpus zich afspelen, zijn er veel verwijzingen naar de twee wereldoorlogen te vinden, bijvoorbeeld in de misdaadromans van Pieter Aspe:

Brugge was inderdaad ongeschonden uit de oorlog gekomen, maar daar had Franz Fiedle noch zijn vader iets mee te maken. De stad ontsnapte aan het artillerievuur omdat een jonge kapitein van de Kriegsmarine het bevel uit Berlijn naast zich neerlegde. Nochtans werd het beeld van Michelangelo op uitdrukkelijk verzoek van de bisschop niet naar een veilige schuilplaats overgebracht. In de nacht van 6 op 7 september 1944 roofde een speciale eenheid het beeld uit de O.L.V-kerk. De madonna werd via Nederland en Mathausen naar de zoutmijnen van Alt Aussee overgebracht. (Aspe, 1996, p. 156)

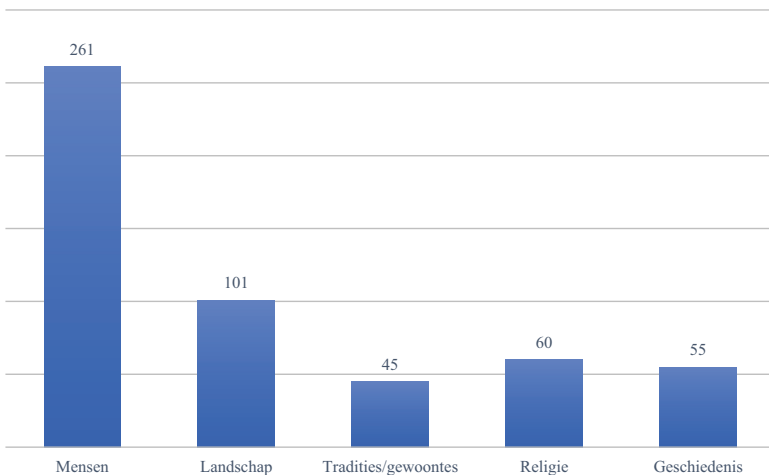
De derde categorie betreft religie, wat vooral aan bod komt in de romans van Brijs, Mulisch, Kellendonk, Rijnveld, Reve en Siebelink, alsook Hugo Claus. Dit is een verrassend resultaat, vooral omdat het niet overeenkomt met het stereotiepe beeld van Nederland (en van Amsterdam in het bijzonder) als een meer vrijgevochten oord. Een ander terugkerend beeld in het corpus is dat van het jodendom, vooral aanwezig in de romans van Grunberg, Simons, Mulisch, de Loo en de Winter. Aan de ene kant verwijzen Mulisch en de Loo in hun romans naar de joodse tradities en de geschiedenis van het Joodse volk tegen de achtergrond van de Tweede Wereldoorlog, aan de andere kant beschrijft Grunberg bepaalde gewoonten en houdingen van de Nederlandse Joden met een vleugje ironie ('Ik dacht dat het niets uitmaakte of je je je hele leven opsloot in een kamer om de misjna te bestuderen, of dat je elke dag door het red-light-ghetto wandelde en de gezichten bestudeerde en de lichamen, en zelfs over de prijs onderhandelde wanneer je wist dat je geen geld bij je had' Grunberg, 1994, p. 254).

Ten slotte komen het Nederlandse en het Belgische koloniale verleden naar voren in de romans van Haasse en van Dis, maar een meer grondige behandeling van deze thema's vindt men in de literaire essays van Van Reybrouck en Westerman. De geïnterviewde vertalers bevestigen dan ook dat dit de voornaamste thema's zijn:

Nou, er is ook veel religie in de Nederlandstalige literatuur. Als je in Nederland komt wonen, zie je dat er gebieden zijn waar vrouwen geen broek dragen, er zijn scholen waar ze bidden voordat ze met de les beginnen. Het is de andere kant van Nederland, die toeristen niet bezoeken. Deze aspecten zijn in de literatuur aanwezig omdat ze zo fundamenteel zijn voor de culturele beeldvorming van de Nederlanders van vandaag dat ze niet kunnen worden genegeerd. Om nog maar te zwijgen van de Tweede Wereldoorlog. In dit land lijkt de oorlog gisteren te zijn beëindigd. Zij zijn nog niet hersteld van deze tragedie en dit heeft ook nu nog verborgen gevolgen, niet in de laatste plaats omdat de perceptie van de oorlogsgebeurtenissen in de loop der jaren is veranderd. Het koloniale verleden is ook een factor waar de Nederlanders nog niet volledig rekening mee hebben gehouden. In tegenstelling tot de Britten en de Fransen hebben de Nederlanders nog niet aanvaard dat ze Indonesië verloren hebben. (vertaler 4).

De Tweede Wereldoorlog mag niet ontbreken in een Nederlands boek. En dan, om degenen te weerleggen die zeggen dat in Nederland alles kan en mag, is er ook veel religie, want de literatuur is de plaats waar de auteur met zijn verleden en met de geschiedenis afreken, maar ook met de calvinistische moraal die dit land doordringt. Ik zie het ook bij vrienden en collega's: ze wonen in Amsterdam maar komen soms uit een zeer religieuze en zeer traditionalistische familie, een familie die misschien in een van die afgelegen dorpen woont zoals beschreven door sommige auteurs. (vertaler 5).

De 522 beelden in het corpus zijn onderverdeeld in de volgende categorieën:

Grafiek 2. Uitsplitsing van de beelden.

Zoals uit de grafiek blijkt, hebben 261 beelden betrekking op kenmerken die verband houden met mensen. Die kunnen fysiek zijn ('De jonge vrouw met Vlaams profiel – een kleine kin, een hoog bleek voorhoofd, een dunne neus en serene blauwe ogen – staat in het schijnsel van een lichtgevende wolk, een zilverige, kleverige massa dampst om haar vrome gezichtje' (Hertmans, 2013, p. 53)) of verwijzen naar het karakter ('In Nederland is het voor een man niet gebruikelijk zijn emoties te tonen, je moet je tranen kunnen bedwingen' (Abdolah, 2000, p. 158)). De op een na meest vertegenwoordigde categorie is die van het landschap. Die gaat over de beschrijving van de typisch Nederlandse steden ('Amsterdam is al aan de kleine kant, zou ik zeggen. Onze stad wordt wereldwijd geroemd om zijn menselijke schaal. Hier geen buitenproportionele, intimiderende gebouwen zoals in Londen en Parijs', Koch, 2017, p. 231) en Vlaamse steden:

Op zondagmiddagen in de lente nam hij me mee naar de Kouter, het grote plein waar de bloemenmarkt toen nog van bescheidener afmetingen was dan vandaag het geval is, maar waar hij op de eerste rij stond, meestal in de buurt van de Weens aandoende façade van de Handelsbeurs, wandelstok voor zich geplant en keurig in het donkerblauwe pak. (Hertmans, 2013, p. 71)

of het platteland ('Wie de Volewijck zegt, zegt modder, veen, riet en doet er vervolgens maar liever het zwijgen toe of denkt aan de fijne schaatstochten die je 's winters langs dit schiereiland in het IJ kan maken (de Moor, 2010, p. 183)).

De derde meest voorkomende groep beelden betreft religie. Naast de talloze bijbelse citaten wordt God in Nescio's roman soms beschreven als de schepper van de wereldwonderen ('God leeft in mijn hoofd. Zijn velden zijn er onmetelijk, zijn tuinen staan er vol schoone bloemen, die niet sterven, en statige vrouwen wandelen er naakt, vele duizenden', p. 64), maar ook als een God die het menselijk lijden niet kan vermijden ('Weer las God: 'Het lot van den mensch is verdriet te hebben, wanneer hij z'n doel niet bereikt en wanneer hij z'n doel bereikt heeft. 'Er is geen troost in de deugd en er is geen troost in de zonde', p. 4). Verwijzingen naar Nederlandse religieuze gewoontes komen in Al Galidi's roman *De autist en de postduif* vaak voor, al neigt hij ertoe bepaalde protestantse gewoonten met de nodige ironie aan te halen:

Na het eten gaf opa hem een bijbeltje en oma een kruis van hout. Zijn opa praatte met hem over de Heer, terwijl Geert aandachtig naar het kruis keek. Opa en oma dachten dat de Heer in Geert begon te komen, maar eigenlijk was hij bezig te tellen hoeveel kruisen er op de muur geschilderd konden worden [...]. (2009, p. 27)

De meeste historische referenties zijn aanwezig in de romans van Claus (15) en Hertmans (12). Hoewel de analyse van *Het verdriet van België* niet in deze studie is opgenomen, zijn de daarin aanwezige thema's, zoals de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog en de Vlaamse collaboratie (zie Terrenato in deze bundel), ook terugkerende thema's in *De Geruchten*:

Excellent jaar en een strelende afdronk, maar ondertussen zou ik willen vermijden, Eerwaarde, dat als men mij op mijn sterfbed vraagt naar de staat van de zeden in onze gemeente en vraagt: 'Hebt gij, Hubert van Hoof, dit dan nicht gewoest? Dat ik moet zeggen, Jawohl, ik heb het gewoest maar in de bekende Vlaamse doofpot gestopft. (2006, p. 69)

Wat Hertmans betreft, worden de onderdrukking en de Duitse bezetting van België tijdens de Eerste Wereldoorlog beschreven met een schat aan details:

Toen ik tijdens de jaren tachtig van de vorige eeuw met een meisje samenwoonde dat uit Zuidwest-Vlaanderen afkomstig was, liep ik er op zondagen soms rond, bezocht het monument van Käthe Kollwitz, het stemmige Talbot House, Tyne Cot Cemetery, de eindeloze dodenakkers, alle dingen die men moet gezien hebben om over de Eerste Wereldoorlog en de Westhoek mee te mogen spreken. Ik las gruwelijke boeken over de slag aan de Somme en het neermaaien van eindeloze rijen aanstormende Engelse jongens, en ik vroeg me af wat men aan een dergelijke verschrikking nog toe kan voegen. (*Oorlog en Terpentijn*, 2015, p. 309)

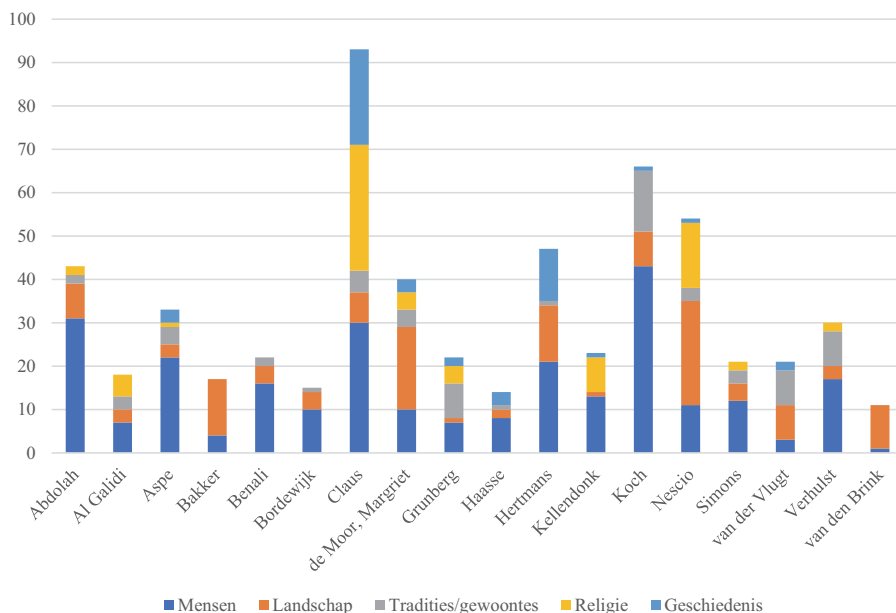
Ook in dit geval staat het Vlaamse perspectief centraal. Zoals Hertmans zelf in een interview bevestigt, is de Eerste Wereldoorlog traumatischer geweest voor België omdat 'de jongens uit mijn verhaal gewoon niet voorbereid zijn op wat hen in de loopgraven te wachten staat. De Duitsers waren technisch en technologisch geavanceerder, ze vochten listig en hielden gruwelijke represaille-acties tegen burgers. Dat was ongezien.' (Leen, 2013). Dit zijn slechts enkele van de talloze verwijzingen naar de twee wereldoorlogen in het corpus. Aangezien dit thema ook zo vaak terugkeert in recentelijk in Italië verschenen romans, zoals *Wil* van Jeroen Olyslaegers, en dat eveneens met zoveel woorden door de geïnterviewde vertalers wordt bevestigd, kan gesteld worden dat het historische geheugen erg aanwezig is in de Nederlandstalige literatuur.

Wat de categorie 'tradities' betreft, zijn er veel beschrijvingen, vooral in Kochs romans, van Nederlandse gewoontes, zoals Koningsdag:

'Het was op de afgelopen Koningsdag', zei mijn moeder. 'Je vader en ik waren een wandelingetje door de buurt gaan maken. Het interesseert mij

helemaal niks, al die kinderen die ouwe troep verkopen, ik vind het altijd een beetje verdrietig, dat ze op een feestdag heel vroeg op moeten om het beste plekje te bemachtigen.' (*De greppel*, 2017, p. 97)

De auteurs met het grootste aantal beelden zijn:

Grafiek 3. Auteurs met het grootste aantal beelden.

De auteurs met meer dan 40 beelden zijn Koch (2 werken), Nescio (1 werk), de Moor (2 werken) en Abdolah (3 werken). Een verdere uitsplitsing van de beelden geeft aan dat er in Koch (43), Abdolah (31) en Aspe (2 werken, 22 beelden) meer beelden zijn over de kenmerken van mensen, en dat in Nescio (24), de Moor (19) en Bakker (2 werken, 13 beelden) veel meer beelden over landschappen naar voren komen. Historische beelden zijn meer te vinden bij de Vlaamse auteurs Claus (2 werken, 15 beelden), Hertmans (1 werk, 12 beelden) en Aspe (3). Deze resultaten suggereren dat er een overeenstemming is tussen de auteurs en het onderwerp van de beelden. Het is ook geen toeval dat in de werken van door Iperborea gepubliceerde auteurs (Nescio 24, Bakker 13) veel meer beelden over Nederlandse landschappen aanwezig zijn die de concepten van exploratie en reizen oproepen.

De woordwolk met de resultaten van de meest voorkomende woorden in de 25 romans die in deze studie zijn geanalyseerd, toont verrassende resultaten:

Figuur 6. Woordwolk met de meest voorkomende woorden in de 25 romans.

In deze woordwolk zijn de meest gebezigde woorden:

- 85 God
- 66 moeder
- 56 Nederland
- 56 mensen
- 51 vader
- 51 land
- 47 vrouw
- 43 water
- 43 huis
- 42 leven
- 42 man
- 41 goed
- 41 zien
- 38 weg
- 37 stad
- 33 Amsterdam
- 32 oude
- 31 tijd
- 29 Nederlanders
- 25 Vlaamse

Deze resultaten – die nota bene gedeeltelijk zijn – bevestigen een aantal van de beelden die in de parateksten (Amsterdam, water, land) naar voren komen, maar het feit dat ‘God’ het meest voorkomende woord is, zoals sommige vertalers al hadden aangegeven, laat ons met open vragen zitten. Een eerste hypothese is dat het geanalyseerde corpus alleen de romans omvat die zich in de Lage Landen afspeelen. Veel van de auteurs gepubliceerd door Iperborea (Nooteboom, Brokken) zijn niet in overweging genomen in het corpus, wat de discrepantie tussen sommige resultaten van de tekstuele beelden en die van de parateksten van Iperborea verklaart. Daarom is er apart onderzoek nodig om de passages in de door Iperborea vertaalde romans te bestuderen, wat andere resultaten zou kunnen opleveren.

Een tweede hypothese is dat in de beelden van de Lage Landen die door de uitgeverijen worden gepromoot, de complexe realiteit slechts ten dele wordt getoond. In de romans komt deze werkelijkheid juist wel met veel nuances tevoorschijn. Een soortgelijke situatie kan bespeurd worden in de receptie van de Italiaanse literatuur in Nederland. Weliswaar komen er in Italiaanse literatuur vertaald in het Nederlands veel familieverhalen voor, maar bij auteurs als Giordano, Ferrante en Avalone verschijnen ook nieuwe beelden van de Italiaanse familie:

In de ééentwintigste eeuw verschijnen er steeds meer boeken over gebroken hedendaagse gezinnen. [...]. Dit is allesbehalve het stereotiepe beeld van lange eettafels met lekker eten en veel (vaak toch) gelukkige Italiaanse familieleden. Voor iedereen die nooit verder heeft gekeken dan het toeristische Italië waarin vooral cultuur en eten een grote rol spelen, zullen deze verhalen als een interessante verrassing komen (Letteratura blog, 2019).

Hieruit kan worden afgeleid dat Italiaanse uitgeverijen de neiging hebben om een selectie te maken van aspecten van de romans die ze willen promoten. Dit bevestigt de hypothese dat de geselecteerde beelden ook aanwezig zijn in de promotiefase.

Conclusie

Deze studie had als doel een overzicht te geven van de beelden van de Lage Landen en de Nederlandstalige literatuur die naar Italië zijn overgebracht door middel van de selectie, receptie en tekstuele analyse van romans die vertaald werden naar het Italiaans. Door vertaalwetenschap te verbinden met imagologie is aangetoond dat de culturele beelden in literaire teksten voortvloeien uit verschillende sociologische factoren die bijdragen aan de constructie van een beeld van een land. Deze verbintenis heeft ook een nieuwe dimensie toegevoegd aan de studie van literaire beelden:

ze werden niet alleen op een eendimensioneel, tekstueel niveau bestudeerd, maar ook vanuit een multidimensioneel en *multi-agent* perspectief. Door de grenzen van een louter vergelijkende tekstuele analyse van vertaalde literaire teksten te overschrijden, heeft deze studie ook de context geschetst waarin de beelden van de Lage Landen in Italië zijn ontstaan.

Uit dit alles blijkt dat de selectiefase bepalend is voor de beeldvorming van de Lage Landen in Italië, aangezien zowel vertalers als uitgevers en de letterenfondsen al min of meer onbewust bepaalde beelden van de Lage Landen in hun hoofd hebben. De letterenfondsen geven aan dat ze geen eenduidig beeld van de Lage Landen willen promoten, maar dat ze het buitenlandse publiek de verschillende kanten van Nederland en Vlaanderen willen laten zien. Iperborea brengt bewust een kosmopolitisch beeld van de Nederlandstalige literatuur over, om twee redenen:

- ♦ Dit kosmopolitisch beeld sluit aan bij de stijl van de uitgeverij;
- ♦ De redactie van Iperborea verklaart dat non-fictie van ‘reizende’ auteurs zoals Nooteboom, Westerman en Brokken het meest succesvolle Nederlandstalige genre in Italië is.

Vertalers spelen een belangrijke rol in de keuze van de te vertalen boeken, omdat ze beroepshalve en op basis van hun interculturele vaardigheden scherp letten op de smaak van de Italiaanse lezers. We mogen ook niet vergeten dat in elk van deze fasen de persoonlijke smaak van de diverse actoren een rol speelt.

Uit de analyse van de boekomslagen en de promotionele beschrijvingen van de romans van de uitgeverij Iperborea komen twee terugkerende beelden naar voren: het verband tussen de Lage Landen en water, en het kosmopolitische karakter van de auteurs. Er is dus een overeenstemming tussen het beeld dat door de uitgeverij wordt gepromoot en de keuzes die de geïnterviewden in de selectiefase maken.

De meest relevante resultaten van de analyse van tekstuele beelden laten zien dat er terugkerende thema's zijn in de romans van het corpus (immigratie, de twee wereldoorlogen, kolonialisme, religie, jodendom en geschiedenis), en dat bepaalde beelden in verband kunnen worden gebracht met specifieke auteurs (zoals de beschrijving van landschappen bij Bakker). Echter, de meest terugkerende woorden in de romans bevestigen de paratekstuele beelden slechts gedeeltelijk. Naast het alomtegenwoordige element van water, dat een duidelijk beeld van de Lage Landen bevestigt, is er het religieuze element, een nieuw beeld waarmee het stereotype van de vrijzinnigheid van de Lage Landen (en vooral van Nederland) wordt ontkracht. Dit laatste opent nieuwe perspectieven voor toekomstig onderzoek, dat zich zou kunnen richten op mogelijke discrepanties tussen beelden die worden gepromoot door uitgevers en de tekstuele beelden die in de romans te vinden zijn.

Tot slot blijkt uit deze studie ook de fundamentele rol die vertaling speelt in de verspreiding van culturele beelden van een land. Verder onderzoek is nodig om na te gaan of en hoe deze beelden zich in de loop der tijd hebben ontwikkeld en welke vertalingen in de loop der eeuwen hebben bijgedragen aan de totstandkoming van het beeld van de Lage Landen in Italië.

NOTEN

- ¹ Laatst geraadpleegd op de database van het Nederlands Letterenfonds op 2 mei 2020
- ² Laatst geraadpleegd op de database van het Nederlands Letterenfonds op 2 mei 2020
- ³ De interviews met de medewerkers van de letterenfonds en uitgeverijen werden in het Nederlands afgenomen. De interviews met Italiaanse vertalers en uitgeverijen werden in het Italiaans afgenomen: de delen die hier worden aangehaald zijn door de auteur vertaald.

Bibliografie

- Abdolah, K. (2000). *Spijkerschrift*. De Geus.
- Abdolah, K. (2014). *Papegaai vloog over de IJssel*. Prometheus.
- Al Galidi, R. (2009). *De autist en de postduif*. Meulenhoff/Manteau.
- Aristodemo, D. & Van de Klashorst, G. O. (2003). *Het Italiëgevoel. Nederlandse schrijvers over Italië, met een inleiding van Kees Fens*. Maarten Muntinga.
- Aspe, P. (1996). *De Midasmoorden*. Meulenhoff.
- Bassnett, S. & Lefevere, A. (1990). *Translation, History and Culture*. Pinter Publishers.
- Bel, J., Francken, E. & Anbeek, T. (2005). *Land van lust en weelde: Italië, Nederland en de literatuur: voor Ton Anbeek ter gelegenheid van zijn afscheid als Leids hoogleraar moderne Nederlandse letterkunde*. SNL.
- Belle, M.-A. & Hosington, B. (Red.). (2018). *Thresholds of Translation: Paratexts, Print, and Cultural Exchange in Early Modern Britain (1473-1660)*. Palgrave Macmillan.
- Brems, E., Réthelyi, O. & van Kalmthout, T. (Red.). (2017). *Doing Double Dutch. The International Circulation of Literature from the Low Countries*. Leuven University Press.
- Claus, H. (2006). *Corrono voci*. (E. Svaluto, Vert.). Feltrinelli. (Origineel werk gepubliceerd in 1996).
- Encyclopaedia Britannica (z.d.). Fiction (literature). In *Encyclopaedia Britannica*. <https://www.britannica.com/art/fiction-literature>
- Grave, J. (2019). Nederlandstalige Literatuur in het communistische Oost-Europa 1945-1990. *Internationale Neerlandistiek*, 57(1), 1-10.
- Grunberg, A. (1994). *Blauwe maandagen*. Nijgh & Van Ditmar.

- Heilbron, J. (1999). Towards a sociology of translation: Book translation as a cultural world-system. *European Journal of Social Theory*, 2(4), 429-444.
- Heilbron, J. & Sapiro, G. (2018). Politics of translation: How states shape cultural transfers. In R. Meylaerts & D. Roig-Sanz (Red.) *Literary Translation and Cultural Mediators in 'Peripheral' Cultures* (pp. 183-210). Palgrave Macmillan.
- Hertmans, S. (2013). *Oorlog en terpentijn*. De Bezige Bij.
- Hertmans, S. (2015). *Guerra e trementina*. (L. Pignatti, Vert.). Marsilio. (Origineel werk gepubliceerd in 2013).
- Iperborea. (2019a). *Iperborea – Chi siamo*. http://iperborea.com/chi_siamo/
- Iperborea. (2019b). *Iperborea – Paesi*. <https://Iperborea.com/paesi/>
- Koch, H. (2017). *De greppel*. Ambo/Anthos.
- Koch, J., Paris, F., Prandoni, M. & Terrenato, F. (Red.). (2012). *Harba lori fa! Percorsi di letteratura fiamminga e olandese*. Università degli Studi di Napoli 'L'Orientale'.
- Krol, E. (2007). Dutch. In M. Beller & J. Leerssen (Red.), *Imagology: The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters: A Critical Survey* (pp. 142-144). Rodopi.
- Kung, S.-W. (2013). Paratext, an alternative in boundary crossing: A complementary approach to translation analysis. In V. Pellatt (Red.), *Text, Extratext, Metatext and Paratext in Translation* (pp. 49-68). Cambridge Scholars Publishing.
- Leen, M. (2013). Vlaanderen mag blij zijn met de banaliteit die er vandaag heerst. *Knack*. <https://www.knack.be/nieuws/boeken/vlaanderen-mag-blij-zijn-met-de-banaliteit-die-er-vandaag-heerst-stefan-hertmans/article-reportage-104149.html>
- Letteratura blog. (2019). Hoe de Italiaanse literatuur populair werd in Nederland. *Letteratura*. <http://www.letteratura.nl/hoe-de-italiaanse-literatuur-populair-werd-in-nederland/>
- Missinne, L. & Michajlova, I. (2019). Anne Frank in de DDR en Rusland. *Internationale Neerlandistiek*, 57(1), 11-35.
- Moor, M. de (2010). *De schilder en het meisje*. De Bezige Bij.
- Rijksoverheid – Ministerie van buitenlandse zaken. (2019). Priorities of the Netherlands' international cultural policy. *Government.nl*. <https://www.government.nl/topics/international-cultural-cooperation/international-cultural-policy/priorities-international-cultural-policy>
- Sapiro, G. (2016). How do literary works cross borders (or not)? *Journal of World Literature*, 1(1), 81-96.
- Terracciano, A., et al. (2005). National character does not reflect mean personality trait levels in 49 cultures. *Science* 310(5745), 96-100.
- Van Doorslaer, L. (2010). Source-nation or source-language-based censorship? the (non-)translation of serial stories in Flemish newspapers (1844-1899). In D. Merkle, C. O' Sullivan, L. van Doorslaer & M. Wolf (Red.), *The Power of the Pen: Translation and Censorship in Nineteenth-century Europe* (pp. 29-55). Transaction Publishers.
- Van Es, N. & Heilbron, J. (2015). Fiction from the periphery: How Dutch writers enter the field of english-language literature. *Cultural Sociology*, 9(3), 296-319.
- Vlaanderen.be. (2014). Beleidsnota 2014-2019. Cultuur. *Vlaanderen.be*. <https://www.vlaanderen.be/publicaties/beleidsnota-2014-2019-cultuur-1>

- Von Flotow, L. (2018). Translation and cultural diplomacy. In J. Evans & F. Fernandez (Red.), *The Routledge Handbook of Translation and Politics* (pp. 193-203). Routledge.
- Wilson, R. (2013). Terra Australis incognita even now? In B. Nelson & B. Maher (Red.), *Perspectives on Literature and Translation: Creation, Circulation, Reception* (pp. 178-194). Routledge.
- Zucchini, G. & Van Leeuwen, C. (Red.). (1991). *L'immagine dell'Olanda e delle Fiandre nella letteratura italiana; l'immagine dell'Italia nelle letterature dell'Olanda e delle Fiandre*. Brepols.